

„Култура једне нације је огледало у којем се одражавају њена свест, веровања и традиција. Укратко, то је кључ помоћу којег се могу отворити врата једног народа и његових институција.“

(Коноје Фуминаро)

– Да ли је Грбић у праву? –

Француски крсташи, који су крајем 11. века прошли кроз приморске српске земље – а треба имати у виду да је у то време баш тамо, у Дукљи, било средиште нашег државног живота – оставили су сведочанства да су ти наши крајеви, из западноевропске перспективе посматрања, тада били веома сиромашни, а њихово становништво на ниском културном нивоу. Међутим, из западних извора који се односе на крај 12 века, на пролазак војске Фридриха I Барбаросе (једног од вођа Трећег крсташког рата), видимо да су наши преци у раздобљу од сто година озбиљно цивилизацијски напредовали. Поготово је то био случај током наредних векова, у доба владавине династије Немањића и после ње, у јесен српске средњовековне државности. Србија под влашћу деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића, иако се на ивици понора рвала са Османлијама, и тражила друге начине да се спасе, већ је достигла такав ниво развоја да је у економском, али и свеколиком цивилизацијском погледу, спадала међу напредне европске земље.

Цивилизацијско коло среће

Читаву историју људског рода карактерише преношење, односно преузимање, цивилизацијских достигнућа од стране разних етничких група. Морамо да признамо – како је написао Томас Соуел (Thomas Sowell), са Хуверовог института Стенфордског Универзитета, у изванредном тексту „Како цивилизације напредују“ (објављен је 1992. године и код нас, у тромесечном издању Америчке амбасаде „Преглед“) – „да извесни производи, вештине, технологије, усеви, или интелектуални појмови боље од других помажу да се постигну циљеви.“ Оно што боље омогућава да се задовоље неке људске

потребе, чим увиде ту чињеницу и превазиђу унутрашње баријере које спречавају преузимање туђих искустава, често прихватају и друге заједнице. Свака нација, пре или касније, одбацује понешто од онога што спада у њено наслеђе, и преузима од других оно што делује корисније.

Наравно, не значи да су одређене културе на свим пољима надмоћне, а поготово не значи да имају монопол над успехом тј. да ће остати напредније од других за сва времена. Европљани су много тога у неким раздобљима средњег века преузели од Арапа, а Арапи и остали народи других континената, у 19. и 20. веку од Европљана. Кина је до 17 века имала највиши стандард на свету, да би је потом убрзаним темпом, у том и готово сваком другом погледу, западноевропске земље превазишле, а она током 19. и већег дела 20. века доспела у круг неразвијених државе света.

Но, без обзира што се поједине нације и културне области не налазе вечно на пиједесталу, несумњиво је да су неке цивилизације економски, научно, уметнички и у другим погледима дуго биле на вишем нивоу од других, и да су за многе од њих били цивилизацијски донатори, извор инспирације и зона из које су преузимана достигнућа људског ума и рада, док неке националне културе никада нису остваривале значајнији утицај на суседне народе.

То што на трону научне, технолошке, економске, војне надмоћи, нису трајно седеле исте цивилизације или расе, односно у оквиру њих поједине државе, говори колико су бесмислене теорије које разлике међу људским заједницама тумаче биолошким факторима. Ниједна група није генетски супериорна од оних који су од ње сиромашније, лошије организоване или инфериорне на научном и технолошком пољу. Заједнице се налазе на различитим стадијумима цивилизацијског развоја због другачијих фактора природне и друштвене средине (који неретко још неко време обликује њихову свест и усмерава начин живота, и када се промене околности у којима људи живе), а не биолошких разлога.

Потценивање и објективност

У праву су и они који, као што је чувени социолог Ентони Гиденс, понављају да морамо да поштујемо разноликост културних идентитета, и да избегавамо етноцентризам, тј. да друге негативно вреднујемо само зато што припадају културној средини која се разликује од наше. Људи имају право да живе у складу са својим системом вредности, а да их нико

због тога не потцењује. То што нам неке цивилизације делују заостало, наш је проблем. Док год су људи који живе у њиховим оквирима задовољни, није на другима да им намећу сопствене вредности, нити је прихватљиво да их третирају као инфериорна бића.

Међутим, једна је ствар неког потцењивати, а друго је поредити различите културе и анализирати њихову интеракцију, и из тога изводити утемељене закључке о међусобним утицајима. Баш због уверења да смо сви на овој плавој планети браћа, због става да сви ми, уз неговање онога што нас чини специфичним, делимо и заједничку, општељудску културну баштину, не треба бежати од тога да се сагледа шта су поједине националне културе њој дале. Сви ми с правом високо вреднујемо наслеђе наших предака и дела наших истакнутих савременика, међутим, морамо да будемо отворене свести, и да покушамо да видимо колики значај та дела у целини, и појединачно, као и њихови творци, имају за друге народе.

У том контексту, сећам се када је један од наших мондијалистички настројених политичара раздрагано говорио о значају Доситеја Обрадовића, и при томе је истакао да је он био један од највећих просветитеља. Свакако, Доситеј је за нас од непроцењивог значаја, и био је наш највећи просветитељ. Међутим, треба имати у виду да смо у његово доба били убога европска периферија, тек окрзнута великим цивилизацијским трендовима карактеристични за Европу од краја средњег века. Отуда, смешно је у европском контексту Доситеја стављати у исти ред са Волтером или Монтескјеом, како имплицитно из својих политичких разлога то понекада чине баш они наши сународници којима и није много стално до националног престижа.

Ради пуне истине треба још нешто да имамо у виду. Народи (односно њихови истакнути припадници) који нису у епицентру светских дешавања, итекако могу да буду творци великих дела, а да због језичких баријера и скрајнутости, та дела остану неуочена, односно недовољно вреднована. Без обзира на њихову истинску вредност, она, као и њихови ствараоци, немају одговарајући значај за друге групе. Колико год објективно била део светске баштине, важно је какав им значај придају друге заједнице, односно шта под доприносом који су светској баштини дале поједине нације, сматрају релевантне светске институције и референтне циљне групе.

Шта је вредновано као светска културна баштина зависи и од њихове субјективне перцепције. Но, чињеница да је тако и да у томе има много неправде – у околностима када се због тзв. политичке коректности ограничава право на критичко мишљење, да то експлицитно кажем – свакако не значи да различити народи, услед другачијег

историјског наслеђа и природног окружења, тој баштини и објективно нису дали битно другачије доприносе!

Српски допринос глобалном културном наслеђу

Док су Срби до 12. века обитавали у релативно неприступачним и пасивним динарским пределима (Западна Србија, Босна, Херцеговина, Црна Гора, Јужна Далмација), без обзира на повремене успоне српских држава, живели су на маргинама западне и источне европске цивилизације (без обзира што се елита већ делимично „европеизирала“). Од када, почевши од Стефана Немање, продиру у плоднице, и на важним комуникацијским магистралама лоциране, крајеве око реке Мораве и Вардара – области већ доминантно насељене сродним словенским становништвом које се потом стопило са динарским Србима – брзо долазе под много снажнији утицај, у тим крајевима укорењене (тамо је постојао и релативно развијен градски живот), византијске цивилизације.

Српска (пре свега рашка) елита, и пре тога упућена на византијску културу, с њом се у потпуности идентификовала, а добила је и одговарајуће материјалне ресурсе да може да реализује пројекте који су били у духу тог цивилизацијског обрасца (нпр. изградња велелепних манастира и цркава широм земље), односно да у византијску цивилизацијску сферу уистину уведе и народ (потискивање остатака многобожачког култа и распрострањеног богумилства, и наметање византијског православља, и потом уз помоћ званичне цркве ширење, са становишта власти, пожељних вредности).

Пошто је створено развијеније друштвено-политичко, економско и културно окружење, Србија је постала привлачна земља за „европски бизнис“, што је омогућило даљи привредни напредак, интензивнији продор страних утицаја, и омогућило владајућим структурама да финансирају опсежне грађевинске радове и уметничку делатност. Током 13. века у Србију долази релативно бројно немачко (саско) становништво, и са њим започиње експанзија нашег рударства, али и интензивно укључивање српских земаља у међународну трговину.

Упијајући утицаје развијенијих култура, спајајући их на особен начин, уз уношење сопствене креативности – што је све било олакшано изузетним економским успоном српске државе – настала је развијена српска средњовековна култура, која је дала велики допринос светској баштини. О њеном нивоу говори и то што је, под утицајем

тадашње грчке културе, почела релативно рано да излази из ригидног средњовековног оквира. Образовани Срби су препознали и почели да вреднују, између осталог, и античку књижевност, пре него што је она допрла до већег дела европског запада. О томе сведоче пронађени преписи Пиндарових песама, и Есхилове две драме („Седморица против Тебе“ и „Оковани Прометеј“), настали у Новом Брду током 15. века!

Цивилизацијски процват који је започео крајем средњег века, и који је утро пут модерности, прекинут је на српском простору са турским освајањем. Наше земље су убрзано почеле да заостају за западном па и средњом Европом, тако да је на почетку 19. века, у време када је започела да обнавља своју државност, Србија имала многа оријентална обележја и била далеко иза аустријских пограничних крајева, а камоли удаљених жаришта европске цивилизације. Започео је дуг и болан пут европеизације наше земље, углавном по узору на развијене делове Старог континента. На геополитички турбулентном подручју, он је био прекидан великим ратовима и страшним страдањима, ометан револуционарним превирањима и идеолошким баријерама, али ипак се модернизација Србије упорно одвијала (као и српског простора у целини).

Донедавно убоге српске отоманске провинције, уз велику помоћ Срба рођених у аустријским и угарским крајевима, дале су током 19. и 20. века, не тако мали, од стране других верификован доприносе светском наслеђу (да само споменем Иву Андрића, Јована Цвијића или Милутин Миланковића). Да сада не говоримо о достигнућима српске народне културе (нпр. лирским и епским песмама, због којих је Ј. В. Гете учио српски) или делима људи нашег порекла – као што су били Никола Тесла и Михајло Пупин – који су задужили свет, али су стварали у друштвеном окружењу које није било српско, и умногоме захваљујући могућностима које им је нова домовина пружила.

Неки Срби су у последња два века учинили ствари по којима је њихов народ препознат и позитивно вреднован, како се то данас каже, од стране међународне заједнице. Ипак, „златни век“ наше културе, када смо свету дали највећи допринос, поклапа се са раздобљем у коме је средњовековна Србија спадала међу развијене европске земље. Противно малициозним покушајима да се такав став припише нашем националном романтизму (нпр. од стране немачког историчара Холма Зундхаузена), у прилог „златног века“ српске културе говори то што је у светску културну баштину УНЕСКО-а уврштено чак 6 споменика наше средњовековне архитектуре и уметности. На списку УНЕСКО-а налазе се: Манастир Високи Дечани, Манастир Сопоћани и комплекс Старог Раса, Манастир Студеница, Богородица Љевишка, Манастир Грачаница, Пећка патријаршија. Иако донети нововековне и савремене српске културе нису на нивоу енглеске или немачке културе, достигнућа српске средњовековне културе, према мишљењу других, а не само нас самих, стварно јесу!

Албанско а светско?

За разлику од Срба, који су од 7 па до краја 15. века живели у оквиру својих самосталних, или тек вазалним спонама са неким моћнијим државним средиштем повезаних племенских савеза и тзв. племенских (варварских), односно касније феудалних држава, преци Албанаца су се непрестано налазили под страном влашћу. У том погледу се ништа није изменило до поче 20. века, када је после Првог балканског рата Албанија добила независност. Уједно, Албанци су великим делом настањивали неприступачне и сиромашне пределе, односно и када су их напуштали и запоседали плодне српске крајеве, у духу националне традиције, дуго су настављали да живе простим, племенским животом.

У таквим друштвеним и природним околностима, није ни чудо да није створена, све до друге половине 20. века, специфична албанска „висока култура“, односно да није озбиљније прихваћена и локалној средини прилагођена „висока култура“ референтног европског круга, и да албански научни и културни ствараоци нису заузели значајније место у светским размерама. Такође, узимајући чињеницу да су живели без много додира са становницима Западне и Средње Европе (којим су због свог граничног карактера, и присуства у држави Хабзбурга, Срби били на оку), ни албанска култура дуго није била нарочито вреднована.

Када погледамо који су објекти и места на територији Албаније уврштени у УНЕСКО-в списак светског културног наслеђа, видимо да се ради о грчко-римској и грчко-отоманској, а не алабанској баштини. Ту спадају остаци античког града, чији је данашњи албански назив Бутринт, а латинско име је Buthrotum. Друго „албанско а светско“ место је стари град Ћирокастра, односно његово историјско језгро, са упечатљивим каменим кућама, базаром, цитаделом.

Нема сумње, сви народи су резултат вековне етничке мешавине (чак и када тога више нису свесни). У венама Срба струји крв Илира, Трачана, Келта, Римљана и других народа који су живели на просторима које ми сада настањујемо, и са којима смо током сеоба долазили у додир. Отуда, није без основа када сматрамо да и нама, и то више него генерално, као део светског наслеђа, припада, на пример, Ромулијана, римска царска палата на територије Србије, која је уврштена у светску батину од стране Организације Уједињених нација за образовање, науку и културу. Ипак, било би неумесно да тврдимо да се ради српском доприносу светској баштини, као што је то неретко случај са

Албанцима, када се радио о Бутринту или Ћирокастри. Уосталом, с обзиром на неоспорно наше изузетно средњовековно наслеђе, ми и немамо потребу да покушавамо да својатамо оно што нам не припада.

Злоупотреба говор мржње

Чему сва ова прича о цивилизацијској разноликости и асиметричном доприносу појединих народа светско баштини? Зато да имамо добру подлогу да сагледамо до које мере су од стране *Иницијативе младих за људска права* неосновано тужени Зоран Грбић, аутор текста „Очеви, оци и маћехе Србије“, и Ћорђе Вукадиновић, главни и одговорни уредник НСПМ-а, на чијем сајту је објављен споменут текст.

Тужба против њих је поднета зато што се, како се у саопштењу споменуте НВО тврди, у Грбићевом тексту албански народ „омаловажава и представља културно и цивилизацијски инфериорним у односу на друге европске народе“. Тужба је поднета на основу Закона о јавном информисању, који забрањује говор мржње у јавним гласилима, а Иницијатива младих за људска права тражи од суда да утврди да у поменутом тексту, наводно, има говора мржње, и да нареди да текст буде склоњен са НСПМ-овог сајта. Штавише, и да се тој институцији и ауторима који за њу пишу, наложи да се у будућности уздрже од сличног понашања.

На срећу, у складу са изреком – „Ако лаже коза, не лаже рог“, ко год прочита текст, лако може да види да у њему нема ни елемената говора мржње. У духу речи Томаса Соуела, да се „успешност појединих народа и цивилизација у различитим областима деловања разликују“, и да се доприноси разних народа светској баштини несумњиво битно разликују, Зоран Грбић каже: „Тешко би могло да се каже да су Албанци познати по делима која су створили. Пре би могло да се каже да Албанци од свог доласка на Балкан нису урадили много тога креативног.“ Затим Грбић каже да не зна да су створили „нешто по чему би остали упамћени у заједници људи“, и додаје: „Можда сам неупућен, али не знам ни једног њиховог великог научника, писца, сликара, спортисту ... Не знам ни за једну велику грађевину у Албанији, ни великог архитекту који би је подигао, осим неколико десетина хиљада бункера, што је логичан системски наставак високих зидина којима ксенофобично окружују своје куће“.

Видели смо, ништа што је резултат албанског креативног духа, није уврштено у УНЕСКО-в списак, а ниједан албански научник, спортиста, писац или архитекта није,

нити је био, светски „суперстар“. Албанци имају и изван граница своје земље релативно познатог писца, Исмаила Кадареа, али он је у иностранству мање афирмисан од нашег Иве Андрића, а он далеко од тога да је познат као Томас Ман или Лав Толстој. Сликара Ибрахим Кодра, који је иако рођен у Албанији углавном живео и стварао у Италији, свакако није непознат сликар, али у свету није ни познатији од нашег Паје Јовановића или Саве Шумановића, или од српских живих сликара, Даде Ђурића, Љубе Поповића и Владе Величковића. А да се не заваравамо, нико од њих није ни приближно чувен као Дали или Казимир Маљевић.

Усуд „периферних народа“ и вековна заосталост

Да се вратимо на усуд оних народа, а ту спадају и Срби и Албанци, који нису изашли на велику сцену светске позорнице тј. који не улазе у круг нација који су творци светске свеколике моде. Њихови чак и веома талентовани припадници, који су имали прилике да свој потенцијал развију школујући се у напреднијим срединама од њихове матичне, и који су у њима наставили да стварају, морају да буду често знатно бољи од људи тамошњег порекла, да би били признати. Не треба говорити колике су онда шансе оних талентованих људи који су остали у оквиру своје „националне периферије“, да се пробију међу светске величине.

Вероватно, да Ежен Јонексу није постао натурализован Француз, и да није доживљаван као део француског, пре него румунског културног круга, не би био то што је сада у глобалним размерама. Изузетак од усуда о коме смо говорили, једино су спортисти. Но, чињеница је да Албанци немају ниједног спортисту који је и приближно познат као наш Новак Ђоковић или Владе Дивац. Ако Кодра из споменутих разлога, а не зато што је био слабији сликар од Пикаса, није имао велику шансу да постане познат као он, албански тенисери или кошаркаши, немају препреке да постану славни као наши.

Вековна заосталост се не превазилази преко ноћи. То најбоље можемо да видимо на примеру Косова и Метохије, у чији развој и еманципацију тамошњег албанског становништва, СФРЈ је уложила милијарде долара, а постигнути резултати су далеко од сјајних. Да би се установило колика је и данас та заосталост, довољно је отићи на Косово, и критички погледати око себе. И то не из напредне Финске или Белгије, већ и, несумњиво, у односу на Запад неразвијене Војводине или Београда. А о анахроном, затвореном, па и у много чему ксенофобичном, начину живота Албанаца, писали су многи Европљани који су посетили њихове крајеве. Тек реда ради да поменем Британку Мери Дарам, која је о Балкану написала више књига, а на почетку прошлог века и неко време живела на северу Албаније, у љубавној вези са неким припадником једног од

тамошњих племена, и према Албанцима имала велике симпатије.

Стога, речи Зорана Грбића свакако нису неосноване. Мислим да то знају и људи из Иницијативе младих за људска права. Логично је онда запитати се: Зашто је Грбић тужен? Зашто су поново одапете стреле у правцу Нове српске политичке мисли и њеног уредника?

Застрашивање неистомишљеника

Мислим да је циљ тужбе против Грбића и НСПМ-а, као и недавне тужбе против Добрице Ћосића, уз саморекламирање тужитеља, и застрашивање неистомишљеника. Чини ми се да је намера да се створи атмосфера у којој влада аутоцензура. Вероватно ће обе, несумњиво спорне тужбе, бити одбачене, али прашина која се дигла у вези са њима оставиће на многе утисак. Ако убудуће и не престану да пишу и говоре, бар неки од људи који не мисле као Биљана Ковачевић-Вучо, Наташа Кандић, Борка Павићевић или Соња Бисерко, трудиће се да им се не замере. Убеђења су једно, а миран сан је нешто друго, и то за многе важније од уверења. Поготово када иза некога стоји Пентагон, а иза других не стоји нико.

Није тешко видети ко стоји иза Иницијативе младих за људска. Довољно је отићи на њихов сајт. Рад те организације – која користи флоскуле типичне за Хашки трибунал, тако да, примера ради, уз албанску и енглеску, њен сајт има и верзију на БХС језику (босанско-хрватско-српском) – материјално подржавају, између осталог, америчка и немачка амбасада у Београду, и Косовски фонд за отворено друштво!

Није на одмет да се подсетимо основних постулата маркетинга непрофитних организација. Како каже Филип Котлер, као што се профитне организације прилагођавају потребама и очекивањима циљних група којима нуде своје производе и услуге, непрофитне организације једнако воде рачуна о својим финансијерима! Оне углавном не зарађују новац неопходан да би опстале и наставиле да делују, већ га добијају од донатора, а „кога је молити, није га љутити“, па је упутно поступати у складу са његовом вољом. Поготово је згодно када се споји „лепо и корисно“ тј. када посао обављају људи који имају иста уверења као њихови донатори.

Светска економска криза, не да неће ублажити супротности међу великим силама, већ ће их напротив интензивирати. Сваки долар је од увек био важан за богате и моћне, али када се ресурси тање, то важи још у већој мери. Не треба ни рећи колико су онда важни енергенти и трасе за њихов транспорт, од којих зависи просперитет Европе, али и утицај на њу.

Евроатлантски центри моћи ће, верујем, још агресивније него до сада покушати да помуте рачуне Русима у вези са изградњом нафтовода „Јужни ток“, а рањива Србија је за то веома погодно (али не и једино) место. Зато је започела нова офанзива против оних који од Вашингтона другачије мисле, и не боје се то да кажу. Поготово што САД намеравају и да заокруже свој геополитички простор, увлачењем Србије у редове НАТО-а, па зато, пре него што изнова отворе ту тему, настоје да неподобнима запуше уста!

* * *

То су разлози што се злоупотребљавају људска права и говор мржње, и бесомучно замењују тезе, тако да накарадно испадне да су борци за слободу они који су у функцији геополитичких интереса САД и који су, посредно или директно, финансирани од стране те земље – која је донедавно званично допуштала мучење током испитивања припадника непријатељских покрета – а да они малобројни српски медији и појединци, који се још усуђују да кажу истину, и да се супротставе политици наметања хегемонистичког модела хијерахије међу државама, отворене агресије на неподобне земље и прогањању политичких неистомишљеника, бивају оптужени за говор мржње!

Каква су времена дошла, да је којим случајем жив, и да га је ветар нанео у Србију, вероватно би од стране англо-америчких пријатеља, и Махатма Ганди био тужен због говора мржње, односно омаловажавања Енглеза, јер је позивао Индијце да бојкотују њихове производе. А ја сам морао да потрошим оволико речи и нашег времена, позивајући се на познатог америчког научника, и то на основу часописа који је издала америчка амбасада, да би, у време када се од заговорника новог тоталитаризма поново намеће вербални деликт и инкриминише критичко мишљење, показао оно што је и тако ваљда јасно, али се од стране релевантних амбасадора и, како ми делује, овдашњих кандидата за окупационе управнике Србије, сада приказује као говор мржње.

Допринос појединих народа светској културној баштини драстично се разликује. Не ради

се ту о заговарању било чије генетске инфериорности, већ о објективном сагледавању чињеница, из којих произилази да неки народи јесу цивилизацијски на nižем ступњу од других! Није у питању чак ни заступање става да су неки народи културно инфериорни, јер нико не каже да немају могућност да се уздигну на цивилизацијској лествици. Уосталом, речено тим пре нема малициозну потку, пошто потиче од стране припадника народа који би итекако могао, и требало, да ради на свом културном уздицању, како би се приближио онима који су од њега даље одмакли. И који је, без обзира на велики допринос светској баштини у једном раздобљу, њој мање пружио од Француза, Италијана или Руса.

Да завршим овај текст, са констатацијом да о очувању разноликости, културном релативизму, и вербалној политичкој коректности, у свету данас највише говоре они, који националне и културне разлике у ствари настоје да потру, бесомучно наметну свој цивилизацијски образац и брутално злостављају оне који им се нађу на путу. Ваљда, док се у друге гледа и виче „држите лопова“, најлакше је отети оно што се жели. У истом духу се и код нас сада интензивно злоупотребљава Закон о јавном информисању, који забрањује говор мржње, и то од стране оних који немају ништа против тога што тај говор њихови политички пријатељи упражњавају. Подсетимо се само тога да је на позив да прокоментарише изјаву Петра Луковића, да би неки новинари требало да заврше на вешалима, Соња Бисерко, после неуспелог покушаја изврдавања, одговорила: „Језик Петра Луковића је такав, он је ушао у тај наш језик, који доминира нашим јавним дискурсом. Заправо, он га језички уништава.“ И имајмо у виду, тешко Србији са таквим браниоцима људских права, и њиховим подмлатком, ако им се на легалан начин не супротставимо!